

UOT. 331.5

ƏMƏK BAZARI İNFRASTRUKTURUNUN FƏALİYYƏTİNƏ TƏSİR EDƏN AMİLLƏR

G.Ə.MUSTAFAYEVA
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti

Əmək bazarı infrastrukturunu onun normal fəaliyyətini təmin edən dövlət və kommersiya müəssisə, idarə və təşkilatların cəmi kimi xarakterizə edilir. Əmtəə bazarı infrastrukturlarına məşğulluğu təmin edən dövlət və qeyri dövlət strukturları, müəssisə və firmaların kadr xidməti, ictimai təşkilatlar, normativ-hüquqi və maliyyə mühiti yaradan idarələr, işçi qüvvəsinə tələb və təklif arasındakı səmərəli əlaqə yaradan təşkilatları aid etmək olar.

Əmək bazar infrastrukturuları bazarın fəaliyyətinin normal qurulmasına təsir göstərən xarici və daxili amillərdən asılıdır. Bu amillərdən başqa sosial-iqtisadi və siyasi mühit amilləri də əmək bazarına təsir edir. Məhz bu amillər, onların bazarın formalaşması və fəaliyyətinin düzgün qurulmasına müsbət və mənfi təsiri məqulədə geniş formada izah edilmişdir.

Açar sözlər: əmək bazarı, infrastruktur, sosial-iqtisadi amillər, siyasi amillər, məşğulluq, makroiqtisadi amillər, demoqrafik amillər, sosial-psixoloji amillər.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 dekabr 2012-ci il tarixli Fərmanı ilə "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasında muhum əhəmiyyət kəsb edən istiqamətlərdən biri "İnsan kapitalının inkişafı və səmərəli sosial müdafiə sisteminin qurulması" istiqamətidir.

Sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının prioritetlərindən biri, qeyri-neft sektorunun iqtisadiyyatda çəkisinin sürətlə artması, sahibkarlığın inkişafının dəstəklənməsi, o cümlədən kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının təmin edilməsi yönündə həyata keçirilən mühüm tədbirlər əmək bazarında müsbət meyillərin də sürətlənməsini stimullaşdırır.

İnsana kapital qoyuluşu, yəni onun mütəxəssis kimi hazırlanmasına qoyulan investisiyalar dünya təcrübəsində ən çox gəlir gətirən investisiya sahəsi kimi dəyərləndirilir. İxtisaslı və peşəkar kadrlar hər hansı müəssisə və ya təşkilatın dəyərli resurslarından biri sayılır.

Əmək bazarının mahiyyəti iş verənlə müddətli işçinin alqı-satqı sövdələşməsi, onların mənafeələrinin bir-birilə razılaşdırılması mexanizmlər məkanı və sistemidir. Başqa əmtəə sferalarında olduğu kimi burada da tələb və təklif qanunu hökm sürür. əmək bazarı isə öz növbəsində işçi qüvvəsinin bölüşdürülməsi və yenidən bölüşdürülməsi funksiyasını icra edir. Əmək bazarının mexanizmləri olan işçi qüvvəsinə tələb, işçi qüvvəsinin təklifi, işçi qüvvəsinin dəyəri və qiyməti, rəqabət, habelə işçi qüvvəsi ehtiyatı (rezervi), onların arasındakı əlaqə sıxlığı və nisbət konkret şəraitdən asılıdır.

Əmək bazarı digər bazarlar sistemində aparıcı möqeyə malikdir. əmək bazarı olmadan nə mikro (firmadaxili) və nə də makroiqtisadi, makromiqyaslı problemləri həll etmək olar. Nəinki birbaşa əmək bazarı ilə bağlı olan məsələlər, habelə inflyasiya, alıcılıq qabiliyyəti, gəlirlər, yığım və s. kimi makro və mikro problemlər istər-istəməz əmək bazarı baxımından araşdırılır və həll edilir.

Əmək bazarında iş qüvvəsi bu bazarın obyektini təşkil edir. əmək bazarının subyektləri isə işə qəbul edənlər, işsizlər sərbəst işə düzələn işçilərdən ibarətdir.

Əmək bazarında məhsul yox, əmək qabiliyyəti alınır, satılır. Bəlkə də satılmır, kontrakt qaydasında müəyyən müddətə istehsal amili kimi sahibkarın sərəncamına verilir.

Əmək bazarı dedikdə, əmtəə, iş və xidmətlər istehsalı şəraitində əmək resurslarının, yaxud işçi qüvvəsinin əmək potensialının təkrar istehsalı ilə əlaqədar formalaşan və fərdi əmək qabiliyyətinin mübadiləsinə xarakterizə edən iqtisadi münasibətlər sistemi başa düşülür. Deməli əmək bazarı işçi qüvvəsinin-əmək resurslarının və əməyin deyil, iş qabiliyyəti və qüvvəsinin alqı-satqısını özündə əks etdirir. Əmək bazarı - hər şeydən əvvəl iş qüvvəsi bazarı olmaqla, ondan ictimai istehsalda istifadə olunması mexanizmini əks etdirir. Digər bazar növlərində olduğu kimi, əmək bazarı üçün də tələb, təklif, qiymət, rəqabət elementləri xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Onların qarşılıqlı əlaqə və fəaliyyətindən asılı olaraq əmək haqqının səviyyəsi, minimal həddi müəyyənləşdirilir. Əmək bazarında:

- iş qüvvəsi dəyəri qiymətləndirilir;
- işçinin müddətli tutulmasının şərtləri müəyyənləşdirilir;
- əmək haqqının kəmiyyəti təyin edilir;
- əmək şəraiti göstərilir;
- təhsil almaq, peşə ixtisasını artırmaq imkanı genişlənilir;
- məşğulluğun təmini əks olunur.

Əmək bazarı, həmçinin məşğulluğun dinamikasında baş verən meyilləri əks etdirir. Xüsusən məşğulluğun sahə, peşə-ixtisas və demoqrafik strukturunda baş verən dəyişiklikləri, iş qüvvəsinin mobilliyində, işsizliyin dinamikası və miqyasındakı meyilləri əks etdirir.

Bundan əlavə, əmək bazarında mikrosəviyyədə kadrlarla işləmə, əmək motivasiyası, əmək münasibət-

lərinin formalaşması prosesi gedir ki, bu da əmək resurslarından istifadəni, onların milli iqtisadiyyatın inkişafındakı rolunda əks olunur. Əmək bazarı infrastrukturunu əmək bazarının fəaliyyəti təşkil və təmin edən, işçi qüvvəsinin hərəkəti problemləri ilə məşğul olan institutlar, idarə və təşkilatlar sistemidir. Bu sistemə dövlət idarələri, əmək birjalrı, məşğulluğa kömək edən qeyri-dövlət təşkilatları, müəssisənin kadr şöbələri, fondlar və s. aiddir.

Əmək bazarı funksiyalarının normal yerinə yetirilməsi üçün bu sistemlər yeni bazar elementləri bir-biri ilə sıx əlaqəli fəaliyyət göstərməlidirlər. Əmək bazarının funksiyaları aşağıdakılardır:

- işçi qüvvəsinin satıcı və alıcılarının görüşdürülməsinin təşkili;
- bazarda qarşılıqlı təsirdə olan iştirakçıların arasında rəqabət mühitinin yaradılması;
- əmək haqqı paylarının tarazlığının müəyyən edilməsi;
- əhəlinin məşğulluq məsələlərinin həllinə kömək etmək;
- işsizlərə sosial dəstək olmaq.

Azərbaycan Respublikasında son illərdə həyata keçirilən sosial siyasətin əsas istiqamətlərindən biri də məşğulluğa dair siyasətin həyata keçirilməsi və işçi qüvvəsindən səmərəli istifadə edilməsidir.

Əmək bazarının infrastrukturunu bazarın əsas tərkib hissəsi olan məşğulluğa kömək edən dövlət və qeyri-dövlət strukturları, müəssisə və firmaların kadr xidməti, ictimai təşkilatlar, əmək bazarının normal fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün normativ-hüquqi və maliyyə mühiti, işçi qüvvəsinə olan tələb və təklifin səmərəli əlaqəsini təşkil edir.

Əmək bazarı infrastrukturuna təsir edən amillər. Əmək bazarı infrastrukturunu müəyyən edilmiş sosial-iqtisadi və siyasi mühitdə, xarici və daxili mühit amillərinin təsiri altında fəaliyyət göstərir. Bu amillər bir-biri ilə sıx bağlıdır, onların arasındakı dəqiq fərdi müəyyən etmək çox çətinidir.

Əmək bazarı bazar qanunlarına tabe olan, daxilən yekcins olmayan dinamik əlaqələr sistemidir. Bu sistem bazar mexanizmləri ilə tənzimlənir.

Lakin xarici və daxili amillərin təsiri bu mexanizmlərin tənzimlənməsinə ciddi təsir göstərir.

Əmək bazasına təsir edən amillər bir-biri ilə sıx əlaqədirdir.

Xarici təsir amillərə makroiqtisadi, demografik və sosial-psixoloji, daxili təsir amillərinə isə təşkilati, normativ-hüquqi, maliyyə amilləri aiddir. Bu amillər əmək bazarının da dövlətin strategiyasını müəyyən edir.

Əmək bazasına təsir edən makroiqtisadi xarici amillərə inflyasiya və büdcə defisiti, xarici iqtisadi amillər, investisiya amilləri, müəssisələrin müflisləşməsi prosesləri aiddir.

İnflyasiya və büdcə kəsinin amilləri. İnflyasiya tempinin və büdcənin kəsinin bağlanması, bir

tərəfdən investisiya fəallığının müsbət təsiri və işçi yerlərin yaradılmasına kömək edir.

Büdcə kəsirlərinin azaldılması istiqamətində dövlətin seçdiyi büdcənin xərclərinin azaldılması, bu sahədə məşğulluq səviyyəsinin kəskin aşağı düşməsinə səbəb olur. Beləliklə, büdcə bölməsi işsizliyin mənbəyi sayılır.

Xarici iqtisadi amillər. Xarici bazarlara yönəlmiş firma və müəssisələr istehsalın gələcək stabilizə edilməsi və işçi qüvvəsi tələbatının artırılmasına diqqət artırır. Xarici bazarlara yönələn perspektivli müəssisələrdə məşğulluğun qorunması, birbaşa və "portfel" investisiyaların stimullaşdırılmasına, idxal və ixracı dövlətin nəzarət sisteminin yaradılmasına, milli istehsalın rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə idxalın stimullaşdırılmasına kömək edir.

İnvestisiya situasiyası əmək bazasına daha uzun müddət təsir edən amillərdəndir. İstehsaldakı durğunluq işçi yerlərdən məşğulluğun qorunması, birbaşa və "portfel" investisiyaların stimullaşdırılmasına, milli istehsalın rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə idxalın stimullaşdırılmasına kömək edir.

İnvestisiya situasiyası əmək bazasına daha uzun müddət təsir edən amillərdəndir. İşçi yerlərinin müvəqqəti istifadəsiz qalmasını törədən istehsal durğunluğundan fərqli olaraq, kapital qoyuluşunun çatışmamazlığı iş yerləri sisteminin yaradılmasını bir neçə il pozmuş olur. Bu istər ölkə, istərsə regional səviyyədə iqtisadiyyatın tənzimlənməsində aktual məsələ olaraq qalır.

Müəssisələrin müflisləşməsi hazır ki, dövrdə azlıq təşkil edir. Maliyyə-kredit siyasətinin kəskinləşməsi zamanı gizli işsizlik reallaşma təhlükəsi yarana bilər.

Beləliklə, iqtisadiyyat və məşğulluğun quruluşu makro-iqtisadi amillərin təsirindən dəyişir, iqtisadi fəallığı və həyat tərzinin keyfiyyəti ona uyğun olaraq formalaşır.

Sosial-psixoloji amilləri əmək bazasında alıcı və satıcının fəaliyyətidir. İş verən və işə qəbul olunanlar arasındakı münasibətlər bazar qanunları və mexanizmləri ilə tənzimlənilir.

Demografik amillər də əmək bazarının fəaliyyətinə ciddi təsir edir. Respublikamızın bəzi rayonlarında əmək ehtiyatlarının çatışmamazlığı, digərlərin isə artıqlığı müşahidə olunur. Əmək ehtiyatlarına demografik vəziyyətin güclü təsiri mövcuddur. Respublikamızda ötən illər ərzində əhəlinin artım sürəti azalmışdır. Bu prosesin səbəblərini əsasən Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü, eləcə də gənclərin respublikadan miqrasiyası ilə izah etmək olur. Daxili və xarici miqrasiyalar respublika üzrə əmək ehtiyatlarının paylanması mütənasiblik prinsiplərinin pozulmasına təsir göstərir.

1989-cu ildən başlayaraq respublikada miqrasiya daha intensiv inkişaf etməyə başlamışdır. Buna bir tərəfdən məlum hadisələr zəminində baş vermiş milli münaqişələr, digər tərəfdən isə daha da ağırlaşmış sosial problemlərin təsiri altında dolanışiq məqsədi ilə

əsasən Rusiyaya və keçmiş SSRİ-nin digər respublikalarına, habelə xarici ölkələrə gedənlərin sayının sürətlə artması böyük təsir göstərmişdir. Bu səbəbdən, respublikanın şəhər və kəndlərində əmək ehtiyatlarının sayı azalmışdır. Reqlonlarda cox vaxt bəlli bir layihələr həyata keçirilərkən, inşaat, emal və ya istənilən digər sahələr üzrə kifayət qədər mütəxəssis tapmaq qeyri-mümkün olur. Bakı şəhəri daha çox inkişaf etdiyindən daxili miqrasiya şəraitində bacarıqlı kadr ehtiyatları paytaxta toplanıb. Kəndlərdə əmək ehtiyatlarının səviyyəsinin aşağı düşməsinə işçilər üçün iş və istirahət şəraitinin yaradılmaması, yeni texnologiyaların tətbiq edilməməsi, əməyin mühafizəsinin norma və qaydalarına riayət olunmaması, peşəyönümü istiqamətində daha məqsədəuyğun tədbirlərin hazırlanmaması və ən başlıcası yeni iş yerlərinin yaradılmasının lazımı səviyyədə olmamasıdır. Gələcəkdə yeni iş yerlərinin yaradılması üçün sənaye müəssisələrini, onların filiallarını və sexlərini kiçik şəhərlərdə, şəhər tipli qəsəbələrdə, əhalisi çox olan kəndlərdə təşkil etmək daha məqsədəuyğun olardı və bu kənd yerlərindən gedənlərin axınının qarşısının alınmasına öz müsbət təsirini göstərə bilər. Son 15-20 il ərzində şəhərdəki əmək bazarı ilə bağlı tədqiqat və təhlil işləri aparılmayıb. Nə hökumət, nə də digər alternativ elmi-tədqiqat institutları indiyə qədər şəhərlərdə məşğulluq və sahələrarası dinamikanın bazar təhlilini aparmayıblar. Ölkədə məşğulluğun təmin olunması ilə bağlı siyasətin həyata keçirilməsinə ciddi problem yaradan digər amil ölkədə gizli əmək bazarında və ya qeyri-formal sektorda çalışan işçilərin sayının yüksək həddə olmasıdır. Belə halın mövcudluğu məşğulluq siyasətinin düzgün müəyyən olunmasına ciddi əngəl yaratmaqla bağlı həmçinin insan hüquqlarının ciddi surətdə pozulmasına gətirib çıxarır. "Ölkənin əmək bazarında "kölgə" əmək bazarının mövcudluğu əmək hüquqlarının kütləvi pozulmasına şərait yaradan əsas amillərdəndir. Belə işçilərin əmək fəaliyyəti həm dövlət, həm də həmkarlar ittifaqlarının nəzarətindən kənardadır"

Əmək bazarının infrastrukturunun formalaşmasına təsir edən daxili amillər təşkilati, normativ-hüquqi, maliyyə amilləridir.

Normativ-hüquqi amillər. Qanunvericilik bazası əmək bazarı infrastrukturunun digər parametrlərini müəyyən edir. Qanunvericilik bazası belə də formalaşmaqdadır.

Yeni iqtisadi reallıqlar şəraitində dövlətin məşğulluq siyasətinin hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarının əsas müddəaları 2001-ci il iyulun 2-də qəbul olunmuş "Məşğulluq haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda və həmin Qanunun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 9 avqust tarixli Fərmanında öz əksini tapmışdır. Həmin müddəaların həyata keçirilməsi ölkədə əmək bazarının tənzimlənməsində dövlət siyasətinin əhəmiyyətini artırmaqla, əhali məşğulluğunun inkişaf etdirilməsində bu siyasətin vasitə və istiq-

mətlərinin formalaşmasında, müvafiq institusional mühitin yaradılmasında və təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynamışdır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 35-ci maddəsinə görə "Dövlət işsizliyin aradan qaldırılması üçün bütün imkanlarından istifadə edir". 2001-ci ilin iyun ayında "Məşğulluq Haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu qəbul olunmuşdur. 2006-2015-ci illər üçün "Azərbaycan Respublikasının məşğulluq strategiyası", 2007-2010-cu illər üçün "Azərbaycan Respublikasının məşğulluq siyasətinin həyata keçirilməsi üzrə Dövlət Proqramı" və "Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə 2011-2015-ci illər üçün Dövlət Proqramı" qəbul edilmişdir.

Son illərdə səlahiyyətlərin bölüşdürülməsi amilləri aktual məsələyə çevrilmişdir. Əmək bazarının tənzimlənməsi üzrə problemlərin dövlət qulluğunun hansı səviyyəsində səmərəli həllinin müəyyən edilməsinin dəqiqləşdirilməsi vacibdir.

Hazırda əmək bazarının infrastrukturunu aşağıdakı zümrlərdən ibarətdir:

- əmək bazarının infrastruktur vasitəçiləri(dövlət məşğulluq xidməti və şəxsi vasitəçi təşkilatlar simasında);
- əmək münasibətlərinin tənzimlənməsi üzrə müəssisədaxili infrastruktur (müxtəlif həmkarlar birliyi və assosasiyalar, əmək münaqişəsi üzrə komissiyalar);
- miqrasiya proseslərinin tənzimlənməsi infrastruktur (miqrasiya xidməti);
- ixtisaslaşdırılma və əlavə təhsil infrastruktur (dövlət və qeyri-dövlət təhsil müəssisələri);
- qanunvericilik strukturlarının bəzi elementləri, təşkilatlar, əmək bazarının konyukturasını öyrənən müəssisələr, vahid siyasət işləyib proqram hazırlayaraq bazarın bütün infrastrukturunu təmin edirlər.

Xalq təsərrüfatının sahə quruluşlarının dəyişməsi nəticəsində məşğulluğun yenidən qurulması ilə əlaqədardır. Son illərdə dövlət və qeyri-dövlət sektorlarında işləyən kadrların nisbətində dəyişərək qeyri-dövlət sektorunda, çalışanlarının sayının artmasına gətirib çıxarmışdır.

Əmək birjası işçi qüvvəsi bazarının ən inkişaf etmiş formasıdır. O əsasən işçi qüvvəsini maddə ilə işə götürülməsində vasitəçi rolu oynuyur. Birjalarda iş-verən və iş axtaranlara müvafiq xidmətlər göstərilir.

Əmək bazarında mövcud olan rəqabət dövlət strukturları ilə yanaşı qeyri dövlət məşğulluq sistemlərində fəaliyyətlərini gücləndirməyə başlamışlar.

Qeyri dövlət müəssisələri sərbəst olaraq bazarda manevr edərək, dövlətin bir başa maliyyə iştirakı olmadan yüzlərlə vətəndaşın məşğulluğu üçün imkan və şərait yaradır. Bu isə bazara ciddi təsir göstərir. Müəssisənin fəaliyyətinin iqtisadi səmərəsi üçün məsuliyyət daşıyan sahibkar, həmçinin əmək kollektivinin taleyinə də məsuliyyət daşıdığını dərk edir. Lakin belə

sahibkarlar hələ azlıq təşkil edir, onlar iqtisadiyyatın inkişafı ilə birgə formalaşmaqda davam edirlər. Hazırda iqtisadi konyukturanın təsirindən, sahibkarlar heyətin "artıq" sayının asanlıqla azaldılmasına nail olurlar.

Təhsilin lazımı səviyyədə olmaması, ixtisaslı kadrların azlıq təşkil etməsi, quruluş dəyişiklikləri, əmək bazarında səriştəli və ixtisaslı kadrların işbalansı özünü biruzə verir. Son illərdə orta ixtisaslı işçi sahələrində çalışan mütəxəssislərə bazarda tələbin az olması müşahidə olunur. Mühəndis-texniki işçilərə tələb dolmuşdur. Lakin uzun müddətli hazırlıq tələb edən infrastruktur müəssisə və idarələrdə, yeni profesional fəaliyyət dairəsində çalışan kadrlara əmək bazarında tələbat artmışdır.

İşçi qüvvəsinin hazırlanmasının keyfiyyətinə verilən tələblər, ixtisas təhsili bazasının ciddi sürətdə yeniləşdirilməsi, işdən kənarlaşdırılmış kadrların yenidən hazırlanması, ixtisaslarının artırılması və bazarın tələbinə uyğun təşkilindən çox asılıdır. Nəzərə alsaq ki, mütəxəssislər cəmiyyətin potensial göstəricisidir, dövlət məşğulluq siyasətinin mərkəzində məhz bu amil - hazırlıqlı kadr yetişdirmək vəzifəsi dayanmaqdadır.

Kadr hazırlığı heç vaxt rəqabət qabiliyyətini itirmir, əksinə, getdikcə daha da artırır. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən məlumdur ki, dünya bazarında gedən rəqabət prosesində yalnız yüksək səviyyəli kadrlara malik olan ölkələr qalib gəlirlər. Məhz buna görə də, insana kapital qoyuluşu, yəni onun mütəxəssis kimi hazırlanmasına qoyulan investisiyalar dünya təcrübəsində ən çox gəlir gətirən investisiya sahəsi kimi dəyərləndirilir. İxtisaslı və peşəkar kadrlar hər hansı müəssisə və ya təşkilatın dəyərli resurslarından sayılır.

İşçi qüvvəsinin keyfiyyətinin pisləşməsi əmək bazarının daxilində intensiv hərəkətə səbəb olur. Statistik göstəricilərə görə hər il hər beş işçi öz iş yerlərini dəyişir, işdən azad olur, həmçinin işdən çıxanlar iş tapanlardan çoxluq təşkil edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, işsizlik səviyyəsinin azalması və müvafiq olaraq məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsi bir sıra amillərlə - həm təbii amillərlə, həm də həyata keçirilən müxtəlif tədbirlərlə bağlıdır. Məsələn, infrastruktur obyektlərinin yaradılması və istifadəyə verilməsi, müxtəlif iş yerlərinin açılması iqtisadi yönümlü tədbir olaraq mühüm əhəmiyyət daşıyır. Əhalinin sayının artması yaş qruplarının strukturunda əhəmiyyətli dəyişikliyə səbəb olmaqla əmək qabiliyyətli yaşda olanların xüsusi çəkisinin artması ilə nəticələnir.

Stabil iş yerləri müəssisələrdə məşğulluğun tənzimlənməsi amilidir. Bu eyni zamanda işçilərin müəssisələr arasında yer dəyişmələrin azalmasına, həmçinin işsizliyin artmasının qabağının alınmasına kömək edir. Bunun qarşısını əmək haqlarının vaxtında verilməsi, əmək şəraitinin təkmilləşdirilməsi və müasir iş yerlərinin yaradılması vasitəsilə almaq mümkündür.

Ölkədə aparılan siyasətin nəticəsində 2016-cı ildə də yeni iş yerlərinin yaradılması prosesinin uğurla

davam edəcəyini, bunun nəticəsində məşğulluq səviyyəsinin artacağını, əmək ehtiyatlarından istifadənin daha da genişlənəcəyini gözləmək olar. Bu ildə ölkədə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuş yeni infrastruktur layihələrinin icrası, planlaşdırılan istehsal sahələrinin, xidmət obyektlərinin tikintisi işləri, dövlət tərəfindən sahibkarlara verilən güzəştli kreditlər hesabına yeni yaradılacaq iş yerləri işaxtaran vətəndaşların iş yerləri ilə təmin olunmasına imkan verəcəkdir. Həmçinin, əmək bazarının iştirakçıları arasında gəncləşmə meyillərinin artması, gənc mütəxəssislərin məşğul əhali sıralarına daxil olması prosesinin sürətlənməsi gözlənilir. Ölkədə istehsal sahəsində dünya standartlarına uyğun texnologiyaların tətbiqi istehsal olunan məhsulların keyfiyyət göstəricilərinin yüksəlməsi ilə yanaşı, əmək bazarında işçi qüvvəsinin peşəkarlıq səviyyəsinin artması ilə də müşahidə olunacağı mümkündür.

2006-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında məşğulluq strategiyasının əsas məqsədi əmək ehtiyatlarından daha dolğun istifadə etməklə əhalinin səmərəli məşğulluğunu təmin etməkdən ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

- sahibkarlığın, xüsusilə də kiçik və orta sahibkarlığın, əhalinin özünü məşğulluğunun inkişafı üçün zəruri şərait yaratmaq;
- məşğulluğun səmərəli inkişafını təmin edən investisiya fəallığını dəstəkləmək;
- işaxtaran və işsiz vətəndaşların sosial müdafiəsini gücləndirmək, qeyri-formal əmək münasibətlərinin leqallaşdırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçirmək;
- əmək bazarında tələb və təklif arasında dinamik uyğunluğun gücləndirilməsinə yönəldilmiş institusional infrastrukturunu təkmilləşdirmək;
- kadr hazırlığı sisteminin, o cümlədən peşə hazırlığı və ixtisasartırma şəbəkəsinin fəaliyyətini dinamik inkişaf edən əmək bazarının tələblərinə uyğunlaşdırmaq.

Maliyyə amilləri əmək bazarının infrastrukturalarının fəaliyyətinə təsir edən amillərdəndir. Ölkədə əhalinin məşğulluq və işsizlik problemlərini həll etmək üçün vacib məsələlərdən biri də ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyaların cəlb edilməsidir. Bu baxımdan Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilmiş xarici kapitalın ölkə əhalisinin məşğulluq və işsizlik problemlərinin həllindəki rolunun müəyyən edilməsi mühüm vəzifələrdən biridir. 2014-cü ildə ölkədə fəaliyyət göstərən xarici investisiyalı və birgə müəssisələrdə məşğul olanların sayı 2000-ci ilə nisbətən təqribən 2,8 dəfə artaraq 35,1 min nəfərdən 97,6 min nəfərə çatmışdır.

Ölkənin əmək bazarında əcnəbi işçi qüvvəsinin artması yerli əhalinin işlə təmin ƏƏSM naziri Səlim Müslümov müşavirədə çıxış edərək bildirib ki, hazırda siyasi və iqtisadi böhran prosesləri səbəbindən əksər

ölkələrdə çoxsaylı iş yerləri ixtisar olunub. Azərbaycanda isə prezident İlham Əliyevin uğurlu sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası nəticəsində iqtisadi artım və ölkə iqtisadiyyatına investisiyaların yatırılması prosesi davam edir.

Bu isə Azərbaycanın əmək bazarının xaricilər üçün gətirdikə daha cəlbedici olması, ölkəmizə gələn xarici işçi qüvvəsinin çoxalması ilə müşahidə olunur. Təəssüf doğuran, məsələlərdən də biri budur ki, ölkəyə gələnlərin cəmi 7%-i yüksək ixtisaslı mütəxəssislərdir.

Ölkə prezidenti hələ 2014-cü il dekabrın 24-də: "ƏƏSMN və DMX-ə milli əmək bazarında ixtisasız əcnəbi kadrların iştirakının qarşısının alınması və yerli əmək ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması məqsədilə əmək miqrasiyası kvotasının sərtləşdirilməsi, habelə ölkədə innovativ rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın formalaşdırılması tələblərinə uyğun olaraq yüksək ixtisaslı əcnəbi mütəxəssislərin cəlb olunması mexanizminin yaradılması üçün təkliflərin hazırlanması" haqqında tapşırıq vermişdir.

2006-2015-ci illər üzrə Azərbaycan Respublikasının məşğulluq strategiyasında da gənclərin məşğulluq probleminin olması göstərilmişdir.

Gənclər arasında işsizliyin artması ölkənin əmək bazarında müşahidə olunan əsas problemlərdən biridir. 2000-ci ilin may-iyun aylarında BMT-nin İnkişaf Proqramının maliyyə dəstəyi ilə və Beynəlxalq Əmək Təşkilatının texniki yardımı ilə ölkənin bütün ərazilərində əhalinin iqtisadi fəallıq məsələləri üzrə ilk dəfə keçirilmiş müşahidənin nəticəsinə görə, işsizlərin ümumi sayında 35 yaşınadək olan vətəndaşların payı 69,1% olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə 2011-2015-ci illər üçün Dövlət Proqramı. <http://www.president.az/articles/3565>.
2. Рыночная экономика словарь. Под общ.ред. Г.Я.Кипермана М.Республика, 1993. с. 183-185.
3. R.M.Cəbiyev. "Azərbaycanda bazar infrastrukturunun formalaşması və inkişafı" Bakı-2000.
4. T.Vəliyev. "İnfrastruktur: mahiyyəti, təsnifatı və əhəmiyyəti." Bakı-"Elm"-2000.
5. Рынок труда: Учебник. / Под ред. проф. В.С. Буланова и проф. Н.А. Волгина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство «Экзамен», 2003.

Факторы влияющие на деятельности инфраструктуры рынка труда

Г.А. Мустафаева

Рынок труда, функционируя в определенной социально-экономической среде, как и все иные рынки, наделен инфраструктурой. Инфраструктура рынка труда это, совокупность учреждений и организаций, государственных и коммерческих предприятий и служб, обеспечивающих его нормальное функционирование. Под инфраструктурой рынка труда, являющейся составной частью этого рынка, мы будем понимать государственные и негосударственные структуры содействия занятости, кадровые службы предприятий и фирм, общественные организации, нормативно-правовую и финансовую среду, обеспечивающие нормальное функционирование рынка труда, наиболее эффективное взаимодействие между спросом и предложением рабочей силы. Инфраструктура рынка труда, действуя в определенном социально-экономическом и политическом пространстве, находится под влиянием факторов внешней и внутренней среды. В статье говорится о том что эти факторы оказывают не прямое, а опосредованное влияние, меняя прежде всего качественные и количественные характеристики рынка труда, факторы его формирования.

Ключевые слова: рынок труда, инфраструктура, социально-экономические факторы, политические факторы, занятость, макроэкономические факторы, демографические факторы, социально-психологические факторы.

The factors affecting to the activity of the labor market

G. A. Mustafayeva

The labor market infrastructure is characterized as the sum of the state and commercial enterprises and organizations providing its normal activity. The infrastructure of the commodity market can be attributed departments generating regulatory and financial environment, the government and non-governmental organizations, institutions and personals services of companies, public organizations, workforce creating effectively connection between supply and demand.

The infrastructure of the labor market depend on external and internal factors affecting to the normal establishment of the market. Except of these factors, social-economic and political environment also affects to the labor market. Even these factors their positive and negative effects to the establishment and formation of the market has been widely described in the article.

Key words: labor market, infrastructure, socio-economic factors, political factors, employment, macro-economic factors, demographic factors, social and psychological factors.

Nəticə

Qeyd etdiyimiz amillərin təsiri belə nəticəyə gəlməyə və aşağıdakı təklifləri verməyə imkan verir :

- təhsilin infrastrukturunu təkmilləşdirmək. Təhsil sistemi əmək bazarında ixtisaslara verilən tələbin dəyişməsinə tez reaksiya verməli, işləyən əhalinin ixtisasının təkmilləşdirilməsini təmin etməlidir. Bu məqsədlə ixtisaslar üzrə tələb və təklifin haqqında informasiyaların toplanmalı və təhlili üçün vahid informasiya sistemi yaradılmalıdır.

- əmək bazarının inzibati-hüquqi idarəçiliyini təkmilləşdirmək. Bu regionlarda məşğulluğun təmini proqramı ilə birdir.

- əmək bazarında proseslərin idarə olunması üzrə tədbirlərin maliyyələşdirən dövlət məşğulluq fondunun vəsaitlərinin ciddi çatışmamazlığı şəraitində maddi yardımların verilməsi şərtlərinin qanunvericilikdə amansızlaşdırmaq, onun ölçüsünü artırmaq.

- işçi mühitini sağlamaşdırmaq, həmkarlar və iş verənlər arasındakı bağlanmış müqavilələrə əsasən əmək haqqının ödənilməməsi probleminin həlli, onun real səviyyəsinin aşağı düşməsinə qabaqlamaq.

- idarəçiliyin bütün səviyyəsində sosial müdafiənin müxtəlif sistemlərində reformaların aparılması, məşğulluq sahəsində aparılan siyasət və ümumi sosial siyasət tədbirlərini koordinasiya edən institusional əsasını yaratmaq.

UOT. 338.43;336.714

AQRAR SAHƏNİN İNKİŞAFINDA İNVESTİSİYALARIN ROLU

Ş. O. SƏFƏROV

Azərbaycan Kooperasiya Universiteti

Ərzaq təhlükəsizliyi bilavasitə aqrar sahənin inkişafı ilə bağlı olduğu üçün inkişaf etmiş ölkələrdə kənd təsərrüfatı dövlət tərəfindən himayə olunur. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların müdafiəsi üzrə görülən tədbirlərə baxmayaraq aqrar sahədə inkişaf istənilən səviyyədə deyil. Sahibkarlıq fəaliyyəti bu sahənin iqtisadi inkişafının dinamik amilinə çevrilməyib.

Məqalədə aqrar sahədə sahibkarlığın inkişafına mənfi təsir göstərən amillərlə yanaşı, onun stimullaşdırılmasına, yeni təsərrüfat qurumlarının yaradılmasına nail olmaq üçün, onların maliyyə-kredit təminatının istiqamətləri araşdırılaraq qeyd edilir ki, iş adamlarına əlverişli şərtlərlə, yəni aşağı faizlə və uzun müddətli kreditlərin verilməsi, həmçinin əlavə investisiya mənbələri tapmaq hesabına bu sahənin dayanıqlı inkişafını təşkil etmək və sahibkarlığa güclü təkan vermək zəruri və vacibdir.

Açar sözlər: *ərzaq təhlükəsizliyi, aqrar sahə, kənd təsərrüfatı məhsulları, sahibkarlıq fəaliyyəti, kredit, investisiya.*

Bazar iqtisadiyyatının lokomotivi hesab edilən sahibkarlıq fəaliyyəti, bəzən də istehsalın "dördüncü" amili kimi qiymətləndirilir. Məhz sahibkarın təşəbbüsü ilə istehsalın digər üç amili (torpaq, kapital və əmək) bir araya gətirilərək, istehsal prosesi həyata keçirilir. Bu nöqteyi-nəzərdən, azad bazar iqtisadi sistemində sahibkarlıq mühitinin yaxşılaşdırılması və bu istiqamətdə hökumətin atdığı və atacağı addımlar həyati əhəmiyyət kəsb edir.

Bununla əlaqədar, aqrar sahədə görülən tədbirlər və atılan addımlar daha mühim və aktualdır. Çünki, ərzaq təhlükəsizliyi bilavasitə aqrar sahənin inkişafından aslıdır. Bunu nəzərə alaraq, inkişaf etmiş ölkələrdə kənd təsərrüfatı dövlət tərəfindən himayə olunur və inkişaf etdirilir. Bu zaman əsas vəzifə - kənd təsərrüfatında iqtisadi stabilliyi saxlamaq, gəlirin dəyişkənliyini və bazarın konyunkturasını stabiləşdirmək, arzu olunmayan miqrasiya prosesin qarşısını almaq, ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək, daxili bazarı qorumaq və beynəlxalq əmək bölgüsündə yerli, milli istehsalçıların rəqabət qabiliyyətliyini təmin etməkdən ibarətdir. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların müdafiəsi üzrə həyata keçirilən tədbirlər müxtəlifdir və bu zaman minimum qiymətlər üzrə artıq məhsullar təminatlı şərtlərlə satın alınır, ərzaq bazarında əmtəə bolluğuna nail olunur, güzəştli kreditləşmə formaları və gömrük tənzimlənmələri tətbiq edilir. [2. səh 302]

Lakin görülən tədbirlərə baxmayaraq inkişaf xətti aqrar sahədə istənilən səviyyədə deyildir. Aqrar sahədə sahibkarlıq fəaliyyəti, bu sahənin iqtisadi inkişafında dinamik artımın əsas amilinə hələ də çevrilməyib. Kənd təsərrüfatı məhsullarının artım səviyyəsi mövcud tələbatdan geri qalır, aqrar sahibkarların yaşayış səviyyəsinin tələblərinə cavab vermir. Kənd yerlərində yaşayan yoxsul insanların və işsizlərin sayı şəhərlə müqayisədə daha çoxdur. Əsas səbəblərdən biri-kənd yerlərin-

də istehsal və xidmət sahələrində sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün, onlara kifayət qədər münasib şəraitin yaranmaması və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına kömək göstərilməməsidir. Təbii ki, bu istiqamətdə mövcud olan çatışmazlıqlarla yanaşı, digər problemlər də mövcuddur və onların həll edilməsi, ümumilikdə aqrar sahənin inkişafına təkan verə bilər.

Problemlərin mövcudluğu, aqrar sahədə azad rəqabəti təmin edən bazarların mövcudluğunu və onların keyfiyyətini yüksəltməyə vacib vəzifə olaraq ön sıraya çəkir. Torpaq münasibətlərinin və aqrar istehsalın təşkili formalarının yeniləşdirilməsi, eyni zamanda sivil bazaar infrastrukturunun formalaşdırılmasını, həmçinin aqrar sahədə azad sahibkarlıq sisteminin təşəkkülü və inkişafı tələblərinə cavab verən çevik maliyyə-kredit, təminatlı qiymət siyasətinin həyata keçirilməsini tələb edir. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində göstəriləndiyi kimi, sahibkarlıq fəaliyyəti şəxsin müstəqil sürətdə, öz riski ilə həyata keçirdiyi, əsas məqsədi-əmlak istifadəsindən, əmtəə satışından, işlər görülməsindən və ya xidmətlər göstərilməsindən mənfəət götürülməsi olan fəaliyyətdir.

Aqrar sahədə sahibkarlığın formalaşdırılması- fiziki və hüquqi şəxslərin müstəqil təsərrüfat və təşəbbüskarlıq fəaliyyətinin reallaşdırılması ilə şərtlənir. Bu sahədə sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi çox da böyük həcmli kapital qoyuluşu sərf etmədən kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının istehsal həcmi artırmağa, bu zaman bazar konyunkturunun dəyişməsinə çevik uyğunlaşmanı və yerli xammaldan istifadəni təmin etməklə emal güclərinin formalaşdırmağa da geniş şərait yaradır.

Aqrar sahədə sahibkarlığın inkişafına mənfi təsir göstərən amillər də mövcuddur:

- kiçik sahibkarlıq subyektlərinə investorlar, təchizatçılar, banklar və digər təşkilatçılar tərəfindən